

Література

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология / Г.С. Абрамова. – М. : Академический проект, 2001. – 325 с.
2. Азаров Ю.А. Семейная педагогика / Ю.А. Азаров. – М. : Политиздат, 1985. – 132 с.
3. Гранкин А.Ю. Родительская педагогика В.А. Сухомлинского / А.Ю. Гранкин. – Пятигорск : Высшая школа, 2002. – 152 с.
4. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание : учебник для студентов вузов / Т.А. Куликова. – М. : Академия, 1999. – 232 с.
5. Маленкова Л.И. Педагоги, родители и дети / Л.И. Маленкова. – М. : Владос, 1999. – 197 с.

ДОРОШ Г.О., ТКАЧУК Г.О.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРИ

Останнє десятиріччя характеризується бурхливим розвитком педагогічної науки, спрямованої на оновлення змісту й методів національної освіти в Україні.

Відбудова національної школи – складова розбудови державності, неможлива без учительських кадрів, які б несли духовність свого народу, його педагогічну мудрість. Весь хід перебудови залежить від того, які нові ідеї проголошує вчитель. Тому однією з проблем підготовки майбутніх учителів є формування національної самосвідомості.

Мета статті – розглянути процес формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами літератури.

Характерною ознакою реформування ВНЗ є вдосконалення національного виховання особистості, розвиток її духовності, пропаганда високої національної культури. Вища школа покликана формувати такі педагогічні кадри, які мають забезпечити докорінне оновлення сучасних загальноосвітніх закладів на засадах широкого використання національних цінностей, традицій, звичаїв. Проблема творчого відродження українського національного виховання стала об'єктом дослідження багатьох науковців.

Так, протягом всієї історії до цього питання зверталися А.М. Алексюк, П.П. Кононенко, А.Г. Погрібний, М.Г. Стельмахович, О.І. Вищневський, В.І. Каюков, Д.О. Тхоржевський, Н.О. Медвідь та ін.

Ядром національного виховання, безперечно, виступають загальнолюдські духовно-моральні цінності, що відображені у знаннях про світову й національну, духовну й матеріальну культуру людей.

І хоча категорії “загальнолюдське” і “національне” є взаємопроникаючими явищами, виховання має бути пройняте національним духом з позицій

любіві до рідного краю, Батьківщини, славного історичного минулого українців, природного багатства України, власної родини.

Основними чинниками формування української національної самосвідомості є національна мова, національний характер та національна ідея. Процес формування національної самосвідомості тісно пов'язаний з розвитком національних мов. Українська мова пройшла складний шлях заборон і нищення і є хранителькою "історичної пам'яті", джерелом психологічних особливостей етносу й невід'ємною складовою культури, через яку виявляються національний характер і національна самосвідомість.

Національний характер об'єктивується й виявляється саме в національній культурі. Найважливішою ознакою українського національного характеру, на думку багатьох учених, є чуття товариства, товариська солідарність, її найвища форма – побратимство, породжене в запорозьких степах. Зміст національної ідеї становлять такі елементи, як питання про "початок" історичної долі народу, його генетичні витoki, історичне майбутнє, мета його унікальності, особливості національного характеру. Національна ідея змінювалася протягом багатьох століть. Кожен етап розвитку суспільства мав свою національну ідею: у козацьку добу активізувалася визвольна ідея, у ХІХ ст. – просвітительська, а з 70–80-х рр. ХІХ ст. і до сьогодні в Україні панує ідея національного відродження, котра переживає вже свій третій етап і стає плюралістичною, враховуючи поліетнічність українського населення. Усі громадяни України повинні усвідомити, що мають спільну історичну долю і спільне громадянство.

А процес національного культурного відродження, викликаний змінами в суспільно-політичному житті українського народу, зумовлює сьогодні необхідність концептуального переосмислення історії вітчизняної літератури ХХ ст.

Певні кроки в осмисленні національної самосвідомості простежуються в українській історичній романістиці другої половини ХХ ст., автори якої ставали на шлях звільнення від тенденційно-методологічного спрощення художності, від ідеологічної залежності й регламентацій, збагачення інтелектуально-критичного мислення, поглибленої трансформації історичної правди в художню систему. Художній світ історичного роману став розмаїтішим і багатограннішим.

Наприклад, історична проза Ю. Мушкетика містить аналіз художнього осягнення письменником проблеми національної самосвідомості через осмислення діяльності Запорозької Січі та її ролі в українському державотворенні, досліджується мотив народного обранництва та побратимства. Увага акцентується на художніх формах відтворення історії виникнення запорозького козацтва. Аналізується специфічне поєднання героїчного та трагічного, розглядається авторська концепція ієрархічної структури функціонування життєвих

законів: від закону світобудови, що художньо реалізується у формах народного світогляду, до законів січового товариства та законів індивідуальної долі героїв в історичних творах Ю. Мушкетика.

В історичній прозі письменника варто виділити роман “Яса”, в якому автор зосередився на художньому осмисленні внутрішнього устрою козацької вольниці, відходячи і від міфологічно означеного ідеалізування, і від зведення історії січового братства до історії окремих її отаманів. Автор історичного твору, безумовно, прагне, щоб події якомога точніше й повніше відповідали дійсності. “Ясу” цілком справедливо можна розглядати як своєрідне енциклопедичне зведення такої інформації про специфіку зображуваних часів, звички, особливості трудових процесів, торгівлю, історичний колорит, позначений на елементах одягу, засобів пересування, обміну новинами, тонкощів дипломатичних відносин.

Таке деталізоване заглиблення в життя козацької вольниці дало Ю. Мушкетика змогу відтворити відчуття досить віддаленої в часі доби. Та все ж найголовнішим досягненням стало відображення на цьому тлі ролі й значення козацького осередку.

Грунтовне знання історичної літератури дало письменникові можливість відчувати і творчо осмислити сутність багато в чому трагічно означеного державного мислення як явища національної свідомості. Визначальними мотивами, які дали авторові змогу поєднати в єдину художню цілісність конкретику людської долі і специфічні риси національної ментальності, стали закон і воля, які в контексті твору втілюються в понятті “яса”, винесеному в заголовок роману.

Таким чином, Ю. Мушкетик зводить у єдину нерозривну єдність внутрішній закон совісті і незнищений закон природного життя, одночасно простий і великий, бо людина “своє коло” буття вивершує так само, як і сонце. Подібна художня асоціативність небесного світла й людської особистості базується саме на ідеї служіння іншим.

Кожен із трьох головних образів лицарів-запорожців, введених у романі “Яса”, як представник генотипу національної свідомості пов’язаний з різними стихіями: Мокій Сироватка – зі стихією вогню (це і його чати на могилі сліпий, повній мертвого вогню, і прийняття саможертвовної загибелі разом із палаючим знаком – засторогою для козаків); Іван Сірко – зі стихією води (над Дніпром відбуваються його найпекучіші самовивіряння); а Лаврін Перехрест своєрідно поєднує в собі всі стихійні начала, однаково вбираючи серцем красу “зелених плавнів та маєво бойових короїв”, бо його образ вимальовується автором як потенційна можливість молодості розкрити себе в майбутньому.

Окрема увага приділяється сакральним топосам національного простору, особливо значущими серед яких є степова могила, українська хата, сад, степ, Дніпро, Дніпровські пороги. Одним із найважливіших чинників націо-

нального простору є степове привілля, що найбільше відповідає сутності козацької вольниці – під відкритим небом серед безмежжя землі і повівів вітру виколихується золота яса, незнищенна і чиста, і водночас степ постає землею, напоєною козакою кров'ю, позначеною похмурими курганами як знаками смерті. Недаремно одні з найважливіших роздумів Сірка в “Ясі” пов'язуються саме зі степом.

Іншим аспектом дуальної наповненості художнього образу степу є рослинна символіка, в якій протилежні начала виводяться Ю. Мушкетиком через відтворення способів природного життя трави та дуба. Трава відтворює вічність народного цілого, що відроджується і зносить найстрашніші випробування, якими б смертельно загрозливими вони не були. У тексті образ дуба суголосний козацькій звитязі.

Велич, краса і могутність землі, яку живлять води Дніпра, є одночасно й причиною спустошливих воєн, що терзають тіло України. У такому контексті священна ріка постає останнім і єдиним джерелом пам'яті й запорукою безперервності життя нації у трагічні часи Руїни, відтворені Ю. Мушкетиком.

Поруч із потужною символікою таких природних топосів, як степ і Дніпро, у відображенні національного простору надзвичайно важливу роль відіграє образ української хати, що також функціонує на кількох художніх рівнях, постаючи і як головна цінність життя людини, і як збірний образ цілої країни. Козацький курінь, навіть набитий людом, все ж пахне пусткою, а у вдовиній хаті панує непоборний дух життя. Одночасно з безпосереднім баченням української хати як осереддя національного світу письменник вводить і символічне наповнення образу, прирівнюваного до державного цілого. Важливим моментом переосмислення справжніх джерел державної сили для художнього світу Ю. Мушкетика стає своєрідне повернення до першопочатків української державності як такої – до Запорозької Січі.

А О. Довженко велику увагу приділяв дослідженню соціальних, морально-етичних, філософських, етичних, побутових сфер буття українського народу. У цьому процесі письменник віднаходить позитивні якості й ознаки буття, риси характеру і вдачі українців, серед яких – органічний зв'язок душі і серця з навколишнім світом природи, рідною землею; увага до людської особистості; атмосфера сердечності, взаємоповаги, злагоди, душевної єдності і тепла, які панують в українській родині та у відносинах між людьми; повага до традицій; глибока емоційність; патріотичний дух, оптимістична життєва філософія, громадянський обов'язок перед Україною.

Саме в цих якостях і ознаках українського національного характеру вбачаються джерела самотності художньої творчості О. Довженка, основа її національної концептуальності.

Національного колориту в творах довоєнного періоду набуває філософська проблема цінності життя.

Відчуття і розуміння О. Довженком людяності передбачається через заглиблення письменника у психологію українців як працюючих господарів, змалювання результатів їх праці на рідній землі, відтворення високоморального способу життя українського народу, його внутрішньої краси в єдності з землею, природою.

Окремий етап психологічного освоєння дійсності становить авторське розв'язання національних питань соціального характеру, зокрема, правди про війну. Осмислення і розв'язання цих проблем проводиться у процесі аналізу провідних тем та ідей, образів героїв, чим засвідчується інтерес О. Довженка до історії України і національного життя в умовах окупацій, людини-українця і її внутрішнього світу. Через систему вірувань народу, прикмети, національні традиції, звичаї та обряди О. Довженко відтворив цілісне світовідчуття й світорозуміння українців.

Висновки. Отже, літературні твори сприяють художньо-психологічному осмисленню різноманітних сфер національного буття, формуванню національної самосвідомості майбутніх учителів, вихованню почуттів національної гідності й морального обов'язку перед народом, збереженню національних звичаїв та обрядів.

Література

1. Медвідь Н.О. Національна своєрідність психологізму О. Довженка / Н.О. Медвідь // Дивослово. – 1999. – № 9. – С. 53–55.
2. Мушкетик Ю.М. Яса / Ю.М. Мушкетик. – К., 1990.
3. Мушкетик Ю.М. Українське слово / Ю.М. Мушкетик. – К.: Рось, 1994. – Т. 3.
4. Наукові основи методики літератури : наук.-метод. посіб. / [за ред. Н. Волошиної]. – К., 2002.
5. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. для студ. вищ. закладів освіти / Є. Пасічник. – К., 2000.
6. Степанишин Б. Література – вчитель – учень / Б. Степанишин. – К., 1993.
7. Халін В.В. Місце художнього сприймання твору в професійній підготовці вчителя / В.В. Халін // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 4. – С. 39–42.

ДОЦЕНКО С.О.

ПРИЙНЯТТЯ ПЕДАГОГІЧНИХ РІШЕНЬ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Одним із головних пріоритетів України є побудова інформаційного суспільства, в якому інформація стає продуктом наукової та навчально-дослідної діяльності, необхідним компонентом у ході наукових досліджень. У